

Nyelvi elemzés a krimiben és a krimin túl

Hlavacska András interjúja

Petykó Mártonnal

Petykó Márton nyelvész, a birminghami Aston Egyetem Igazságügyi Nyelvészeti Kutatóintézetének (Aston Institute for Forensic Linguistics) munkatársa. Fő kutatási területe az internetes társalgások elemzése. A 2019-ben a Lancasteri Egyetemen megvédett doktori disszertációjában az internetes trollokról szóló társalgásokat vizsgálta magyar és brit politikai blogok hozzászólásaiban. Emellett zaklató és zsaroló levelek elemzésével is foglalkozik.

► **Kutatói pályádat az interneten megjelenő különféle szövegek vizsgálatával kezdted: írtál a blog műfajáról, politikai blogok elemzéséről, a „trollkodás” tevékenységéről. Hogyan jutottál el az igazságügyi nyelvészetig? Ma már elsősorban igazságügyi nyelvészsakértőként határozod meg magad?**

✓ Valóban foglalkoztam az internetes trollokkal és más online témákkal, azért is választottam a doktori tanulmányaimhoz a Lancasteri Egyetemet, mert tudtam, hogy a lehetséges témavezetők között szerepel Claire Hardaker, aki több tanulmányt is publikált a trollkodással kapcsolatban. Éppen amikor befejeztem a doktorit, a birminghami Aston Egyetemen működő Igazságügyi Nyelvészeti Kutatócsoport elnyert egy nagy összegű pályázatot. Ennek keretében intézetté szeretnék bővíteni a kutatócsoportot. Ehhez új kutatókat kerestek, akik nem feltétlenül rendelkeznek igazságügyi nyelvészeti háttérrel, viszont van a területen hasznosítható módszertani tapasztalatuk. Esetemben ez a korpusznyelvészet volt. Ez alapvetően nagy szövegtárak kvalitatív és kvantitatív elemzésével foglalkozik, és egyre inkább használt módszertani keret az igazságügyi nyelvészetben is. Korábban a történeti boszorkányperek kutatásával is foglalkoztam. A téma kötődik az igazságügyi nyelvészethez, hiszen ezek a perek részét képezték a korabeli joggyakorlatnak. Az igazságügyi nyelvészetben ma is foglalkoznak kutatók peranyagok elemzésével. Az állásinterjúmon beszéltem a boszorkányperekkel kapcsolatos kutatásomról, de nem hiszem, hogy ez lett volna a döntő szempont. A fő szempont az volt, hogy olyan kutatókat vegyenek fel, akiknek van hasznosítható módszertani háttere. Megpályáztam az állást, és sikeresen elnyertem. Nem mondanám tudatos tervnek, hogy az igazságügyi nyelvészet területére kerüljek. Jött egy lehetőség – másrészt szerencsés módon rendelkeztem azzal a szakmai, módszertani háttérrel, amely hasznosítható ezen a területen.

Az elsődleges szakmai identitásom továbbra sem az igazságügyi nyelvész. Bár az egyetemen az Igazságügyi Nyelvészeti Kutatóintézetben dolgozom, a munkaköri leírásomban ez szerepel, de magamat továbbra is egy olyan korpusznyelvésznek tartom, aki elsősorban diskurzuselemzéssel és online szövegek vizsgálatával foglalkozik. Ezenkívül az intézeti munka részeként igazságügyi feladatokban is alkalmazom ezt a módszertani háttérrel.

► **Számtalan olyan krimi ismerünk, amelyekben központi szerepet játszanak írásos dokumentumok – naplórészletek, titkosírással kódolt szövegek, hamis végrendeletek stb. A munkahelyeden elsősorban milyen típusú szöveggel dolgoztok?**

✓ A titkosírás nem igazán tartozik az igazságügyi nyelvészet tárgykörébe. Ezek feltörése ma már inkább számítógépes módszerekkel történik. Egy matematikus, egy erre szakosodott informatikai háttérrel rendelkező személy vagy cég sokkal felkészültebb ebben, mint a nyelvészek. A példaid közül a naplórészlet és a végrendelet viszont egyértelműen olyan szövegtípusok, amelyekkel a kutatóintézetből több kollégám is foglalkozik. Ezek a dokumentumok relevánsak igazi esetek kapcsán is. A naplórészleteket általában akkor vonják be a kutatásba, amikor van egy feltételezett öngyilkosság, viszont a nyomozást végző rendőri szerv valamilyen oknál fogva gyanúsítást találja a körülményeket. Az alternatív hipotézisük, hogy valaki meggyilkolta az adott személyt, és utána írt egy búcsúlevelet. Ebben az esetben, ha szükség van igazságügyi nyelvészeti szakértőre, akkor a klasszi-

kus kérdés az lesz, hogy az elhunyt személy írta-e ezt a levelet, vagy más, esetleg egy konkrét gyanúsított. A naplórészletek azért lesznek fontosak, mert egy szerzői elemzésnél központi a műfajiság kérdése. Ha van egy ismeretlen szerzőtől származó szövegünk, csak akkor tudjuk megmondani, ki volt a szerző, ha rendelkezésünkre állnak egyértelmű, nem vitatott szerzőségű, de hasonló műfajú szövegek. A búcsúleveleknél ez nagyon problematikus, mert az emberek jellemzően nem írnak nagy mennyiségben ilyen szövegeket. Viszont ami a legközelebb lehet ehhez, azok a személyes naplóbejegyzések – ezek esetében feltételezhetjük, hogy valamilyen szinten hasonló szövegtípusok. Ha az elhunyt személy írt naplót, az egy hasznos korpusz lehet ahhoz, hogy összehasonlítsuk a vitatott szerzőségű levelet ezekkel az ismert szerzőségű naplórészletekkel.

A hamis végrendelet szintén megjelenik valódi eseteknél. Itt megint csak az a kérdés, hogy valóban az elhunyt személy írta-e a végrendeletet, vagy például annak kedvezményezettje. Ez esetben arra lesz szükségünk, hogy legyenek szövegek az elhunyt személytől, illetve a gyanúsítottól. A szerzőségi elemzés arra koncentrál, hogy vannak-e konzisztens különbségek a két személy stílusában az ismert szerzőségű szövegek alapján, és ha vannak, akkor a végrendelet melyik szerző stílusához áll közelebb.

Külön kutatási projekt az intézeten belül a darkwebes online pedofil csoportok fórumbeszélgetéseinek elemzése. Amikor az ezzel foglalkozó nyomozó hatóság (a Brit Nemzeti Nyomozóiroda / National Crime Agency) online bűnüldözéssel foglalkozó egysége azonosít egy ilyen fórumot, nem az az elsődleges céljuk, hogy rögtön lekapcsolják, hanem hogy beazonosítsák az ott posztoló és részt vevő személyeket, hiszen ezeknek a fórumoknak az elsődleges célja, hogy bűncselekmények (gyermekek szexuális bántalmazása) során készített fotókat és videókat osszanak meg. A cél az elkövetők és áldozatok azonosítása. Ahhoz, hogy ezt megtehesék, megpróbálnak beépülni, hiteles szexuális bűnözőkként megjelenni a fórumokon. Ez komoly kihívást jelent, mivel a résztvevők tudtában vannak annak, hogy bűncselekményt követnek el, ezért nagyfokú bizalmatlanság uralkodik a fórumokon. Az igazságügyi nyelvészeti elemzés segítheti a nyomozók beépülését azáltal, hogy feltárja, milyen módon kommunikálnak egymással a valódi bűnelkövetők. Ez alapján adnak tippeket, hogy a beépülő nyomozók hogyan posztoljanak, kommunikáljanak, mit kerüljenek el.

Ezenkívül persze még nagyon sok más szövegtípussal is foglalkozunk. Személyesen leginkább zsaroló és fenyegető levelekkel dolgozom. Ezekből rengeteg van, és előfordul, hogy a rendőrség a nyomozási, a védelem vagy az ügyészség a bírósági szakaszban felkér egy nyelvészeti szakértőt. Itt is tipikusan a szerzőség a fő kérdés. A vádlott írta-e a fenyegető leveleket, vagy más? Egy személy írta-e őket, vagy több?

➤ **Zsaroló levéllel nemcsak az irodalmi krimi atyjánál, Edgar Allan Poe-nál találkozunk, de az egyik első, több novellát és kisregényt is megélt magyar irodalmi detektív, Tuzár Mihály történeteiben is. A szokás rabja című elbeszélésben (1907) például egy levél írásképe alapján jut arra a következtetésre, hogy a zsaroló férfi; a szöveg tartalmát elemezve állapítja meg, hogy az elkövető csak olyan valaki lehet, aki részletesen ismeri a megzsarolt asszony szerelmi ügyeit; végül két írott szöveg összehasonlításával azonosítja a tettest. Mennyiben fest valós képet ez a szövegelemzés alkalmazásáról a korabeli bűnüldözésben? Mennyiben vág egybe ez a módszer az igazságügyi nyelvészet mai gyakorlatával?**

➤ Az igazságügyi nyelvészet mint tudományág az 1960-as, '70-es években indult, és igazából a '80-as évektől formálódott egy alkalmazott nyelvészeti területté. Feltételezhetjük, hogy a 19. századtól kezdve a nyomozók minden módszert kipróbáltak, amiről úgy gondolták, hogy segítheti a munkájukat. El tudom képzelni, hogy alkalmazták a jelenlegi igazságügyi nyelvészeti módszereihez hasonló megoldásokat, de anakronizmus lenne azt állítani, hogy a 20. század elején az igazságügyi nyelvészet mint olyan szerepet játszhatott egy nyomozásban. A mai igazságügyi nyelvészethez hasonlítva a példát, az első dolog, amit megemlítenék, hogy az íráselemzés, írásszakértés, legalábbis a mai brit gyakorlatban, nem tartozik a mi területünkhöz. Az igazságügyi nyelvészeti szakértő semmit sem mond az írásképről vagy az aláírásról. Ami a novellában leírtakból a legközelebb áll a mi területünkhöz, az a szerző elemzése, illetve valamennyire a tartalmi elemzés. Amikor szerzői elemzésről beszélünk – és nem véletlenül használom ezt a kifejezést a szerzőazonosítás helyett –, akkor a szakértő a szakvélemény elkészítésekor nem fog olyan állítást tenni, hogy az adott szöveget ez és ez a személy írta. Nem lesz benne ez a következtetés. Arról fog írni, hogy egy vitatott szerzőségű szöveg mennyire áll közel a gyanúsított szerzői stílusához, és mennyiben különbözik attól. Azt a jogot

meghagyja a bíróságnak vagy az esküdtszéknek, hogy az elemzés alapján levonja a következtetéseket. A szakvélemények óvatosan fogalmaznak, visszafogott következtetéseket vonnak le, és megragadható, egzakt tényekre koncentrálnak. Vegyünk egy erősen leegyszerűsített példát: ha van két lehetséges szerzőnk, és az egyik az ismert szövegeiben jellemzően nem használ vesszőt, a másik pedig következetes vesszőhasználó, akkor a szakértő arra fog rámutatni, hogy a vitatott szerzőségű szövegben sincsenek vesszők, és emiatt a szöveg közelebb áll a vesszőket nem használó szerző stílusához. A szakértő viszont, legalábbis remélhetőleg, nem fog olyan kijelentést tenni, hogy ez a hasonlóság bizonyítja, hogy a szöveg szerzője a vesszőket nem használó személy volt. Ezt ugyanis így, egyértelműen nem lehet kijelenteni.

► **Közelebb áll a valósághoz, amit Ambrus Zoltán ír *A gyanú* című kisregényében (1900)? „A vizsgálat során az írásszakértők megdöbbentő véleményeket terjesztenek elő. Az egyik nem tartja lehetetlennek, hogy a végrendelkező írása s az aláírások valódiak, a másik még határozottabban szól, s úgy véli, hogy egyes jelekből a hamisítás tényét meg lehet állapítani.” Jóllehet itt is inkább grafológiáról esik szó, de vonatkoztassuk a szituációt az igazságügyi nyelvészetre. Mennyire perdöntő a véleményük egy peres ügy során?**

► Azoktól a kollégáimtól, akiknek évtizedes tapasztalata van a területen, és számos ügyben vettek részt, úgy tudom, hogy a legtöbb esetben erre nem lehet válaszolni. Angliában egy büntetőügyben az ügyészség vagy a védelem keresi meg a szakértőt. Sok esetben az igazságügyi nyelvész nem vállalja el a feladatot, mert nem áll rendelkezésre megfelelő mennyiségű szöveg. Ha elvállalja, akkor legjobb tudása szerint készít egy elemzést, amely be is kerül az adott ügy dokumentumai közé. Arról, hogy a véleményét az esküdtszék vagy a bíró mennyire veszi figyelembe, általában nem tájékoztatják. Még akkor sem, ha az ügy kimenetele egybevág a szakértői véleménnyel.

A nyelvészeti szakvélemény Angliában nem számít közvetlen bizonyítéknak, így nem lesz perdöntő súlya sem. A legtöbb ügyben, ahol rendelkezésre áll erősebb bizonyíték, például DNS-minta, ott nem is igénylik az igazságügyi nyelvész szakvéleményét. Ha nem állnak rendelkezésre közvetlen bizonyítékok, akkor eleve gyengébb lábakon áll az ügy, így nehéz megmondani, hogy az ítélet milyen bizonyítékok figyelembevételével történt meg.

Fontos hangsúlyozni, hogy az Igazságügyi Nyelvészeti Kutatóintézet, ahol dolgozom, nem végez szakértői tevékenységet. A szakértő mindig magánszemélyként, nem pedig az intézet alkalmazottjaként vállalja a feladatot. Az intézetünkben többeknek évtizedes tapasztalata és kiépített kapcsolatai vannak ilyen ügyekben, a rendőrség vagy az ügyészség őket fogja megkeresni. Ha közülük valaki elvállalja az ügyet, akkor eldönti, hogy kiket szeretne bevonni az intézetből, de ez a szakértői csoport nem az intézet nevében végez munkát.

Az előbb már részletesen beszéltem a szerzőségi elemzésről. A szakértői elemzések ettől lehetnek eltérőek, gyakori például, hogy szavak jelentésének meghatározásával keresik meg a szakértőt, jellemzően szlengszavak esetében. Egy nyolc évvel ezelőtti ügyben például két csoport verekedett össze, végül halálos áldozata is lett az összetűzésnek. A tanúvallomásokból kiderült, hogy a támadó csoport egyik tagja azt kiabálta a verekedés közben, hogy „Allow it!”. Köszösként az angolban az *allow* azt jelenti, hogy *megenged*. De szlengszóként más jelentése is van. A védelem arra kérte fel a nyelvészeti szakértőt, hogy határozza meg a szó jelentését az adott közegben. A szakértő arra hívta fel a figyelmet, hogy az „Allow it” a szlengben „Stop it”, „Hagyd abba” jelentést is hordozhat. A tanúvallomások szerint, amikor a vádlott ezt kiabálta, a többiek meg is torpantak egy pillanatra, csak aztán rontottak az áldozatra. A vádlottat aztán felmentették, de itt sem lehet tudni, hogy ebben mekkora szerepe volt a nyelvészeti szakvéleménynek.

► **Nem festettél túl biztatót képet arról, hogy a szakvélemény mennyire játszik fontos szerepet a valóságban. A filológiát tematizáló szépirodalmi művekben a jó és alapos szövegelemzés viszont sokszor radikálisan befolyásolhatja a szereplők életét. A krimi műfajánál maradva: José Carlos Somoza *Athéni gyilkosok* című regényében az egyik szereplő például ráébredhetne saját fiktív voltára, ha tudna olvasni a sorok között. Bennem ez felveti annak a kérdését, hogy mekkora is a tétje a mi világunkban a filológiának. A jó szövegértés közelebb visz az igazsághoz? Általában mennyiben segíti egy ügy megoldását az igazságügyi nyelvészszakértők munkája?**

► Az előbb elmondottakhoz hozzá kell tenni, hogy a nyelvészeti szakértőnek fontos szerepe lehet a nyomozati szakaszban is. Gyakori eset, hogy egy rendőri szerv keresi meg a szakértőt. Általában

ebben a szakaszban a nyomozóknak már vannak gyanúsítottjaik, és úgy gondolják, a szövegelemzés fontos szerepet játszhat abban, hogy kiválasszák a legvalószínűbb elkövetőt, akire a nyomozás keretében később érdemes a legtöbb erőforrást fordítani. De a nyelvészeti szakértő itt is óvatosan fogalmaz, hiszen ha rossz következtetést von le, akkor negatívan is befolyásolhatja a nyomozást.

A másik eset, hogy egy ügyben nincsenek közvetlen bizonyítékok, nincs DNS a leveleken, nem sikerült azonosítani a postát, ahol feladták, vagy ha sikerült, ott nem voltak kamerafelvételek. Bizonyos rendőri szervek ilyenkor különböző szakértőkhöz fordulnak. Az igazságügyi nyelvészsakértő feladata ilyenkor a nyelvi profilalkotás. Tud-e például a zsaroló levelek alapján mondani arról valamit, hogy a szerző férfi vagy nő, milyen életkorú, milyen iskolázottságú, az ország melyik részében lakhat. Illetve, hogy valóban egy szerző írta-e a leveleket. Persze azt itt is nehéz megítélni, hogy ez mennyiben segíti a rendőrség munkáját, mivel általában a szakvélemény után a nyomozás további szakaszáról nem tájékoztatják a szakértőt. Sok esetben csak a sajtóból értesül az ügy kimeneteléről.

Egy konkrét ügyben – amelyen én is dolgoztam, és már lezárult a bírósági szakasz, a brit sajtóban névvel, fotóval megjelent az ítélet – egy áruházlánc több zsaroló e-mailt kapott egy személytől hónapokon keresztül. Az e-mailek szerzője azzal fenyegetőzött, hogy ha nem fizetnek neki egy adott összeget, akkor fémreszeléket fog elhelyezni bébiételekben. A rendőrség számára nem álltak rendelkezésre olyan bizonyítékok, amelyek alapján egyértelműen azonosítani tudták volna a zsarolót. Az ügyön dolgozó nyomozó többek között az intézetünk igazgatójához fordult, aki szervezett egy csoportot a téma feldolgozására, amelynek én is a tagja voltam. Érdemes kiemelni, hogy az igazságügyi nyelvészsakértés is egyre inkább abba az irányba halad, hogy bár egy személy adja a szakvéleményt, mögötte egy csoport dolgozik. A krimirajongóknak, de általában az embereknek is erős a vonzódásuk a multitalentumok felé. Szeretik Sherlock Holmes karakterét, mert mindenhez ért, egyedül is megoldja az ügyeket. Ez érdekesebb, mint tíz, tizenöt különbözőképpen, különböző mértékben és különböző területen tehetséges ember munkáját követni. Viszont az utóbbi közelebb áll a valósághoz. Visszatérve a konkrét esethez, a rendőrség arra kért minket, hogy alkossunk nyelvi profilt, illetve mivel a levélben a bűnelkövető azt a benyomást keltette, hogy egy csoport tagja, arra is kíváncsiak voltak, hogy jogos-e ez a feltételezés. Elkészítettük a véleményt, a rendőrségtől nem kaptunk visszajelzést. Később megtudtuk – és ezt fontos hangsúlyozni –, hogy a rendőrség más források alapján azonosította és letartóztatta az elkövetőt. Amikor lezárult a bírósági szakasz, és elítélték az elkövetőt, akkor tudtuk meg, hogy a nyelvi profilunk stimmelt. Persze ehhez hozzá kell tenni, hogy a nyelvi profilban nem tudjuk pontosan megmondani az elkövető életkorát, csak annyit, hogy, mondjuk, huszonöt és negyven év közötti férfi. A nyelvi profilunk tehát helytálló volt, nem vezette félre a nyomozást, amikor elkapták az elkövetőt, akkor a szakvéleményünk megerősíthette a rendőrséget abban, hogy a valós elkövetőt azonosították – de ebben kimerült a szerepe.

Ha az ember krimisorozatokat néz vagy krimiket olvas, sokszor láthatja, hogy egy szakvéleménynek hatalmas hatása van egy ügyben. Amilyen esetekre én rálátok, ott a rendőrség vagy a nyomozóiroda minden relevánsnak tartott szakvéleményt bekér, de azt sosem mondják meg, hogy ezeknek mi a jelentősége az ügy kimenetelében. Kiemelt ügyeknél előfordul, hogy a szakértők elismerést kapnak a rendőrségtől, de ilyenkor ezt minden szakértő megkapja. Ez szerintem rendben is van: a nyomozás a rendőrség feladata, a szakértőé pedig az, hogy egy konkrét kérdésben adjon szakmai választ.

▼ **Ha már elhangzott egy krimiklisé, hadd kérdezzek rá egy másikra is. A klasszikus krimik általában a rendőrséget egy tehetetlen, sokszor bugyuta szervként ábrázolják. A titokzatos ügyeket nem ők, hanem laikusok oldják meg (sokszor éppen olyanok, akik a szövegek bűvöletében élnek – újságírók, antikváriusok, hobbi keresztrejtvényfejtők). Munkád során találkozol rendőrökkel? Milyennek látod az ő tevékenységüket?**

✓ Egyedül a brit helyzetről, és csakis a közvetett és közvetlen benyomásaimról tudok nyilatkozni. Ezek abszolút pozitívak. A brit rendőrség területi alapon szerveződik, és az egyes rendőri szervezeteknek viszonylag nagy szabadságuk van abban, hogy a napi gyakorlatban hogyan folytatnak le egy nyomozást. A törvényi keretek természetesen mindannyiukat kötik, de van mozgásterük például abban, hogy milyen szakértőket vonnak be a nyomozásba. Ezekről teljesen függetlenül létezik a Brit Nemzeti Nyomozóiroda különböző egységekkel, akiknek szintén eltérő a nyomozási gyakorlatuk. Általánosságban viszont elmondható, hogy mind a rendőrök, mind a nyomozóiroda munkatársai nagyon felkészültek, sokkal többet tudnak a bűnüldözésről, mint egy igazságügyi nyelvészsakértő.

Amikor tehát a nyomozás során szakértő véleményét kérik, akkor az azért van, mert az ügy tényleg nagyon komplikált, kevés forrás, információ, bizonyíték áll rendelkezésre. Ilyenkor minél több szóba jöhető szakértővel konzultálnak, remélve, hogy nyomra lelnek. Mindig ők kezdeményeznek, konkrét kérdéseket fogalmaznak meg, nyitottak arra, hogy megértsék, mire tud választ adni egy nyelvészeti szakértő, és hogyan érdemes súlyozni a szakvéleményt. Az a kép, hogy vannak a zseniális szakértők és a kevésbé okos és felkészült rendőrök, a brit közegben teljesen téves. Egyébként az már önmagában egy pozitív tendencia, hogy a rendőrség egyre inkább nyitott arra, hogy szakértőket, köztük nyelvészeket is megkérdezzen.

